

**UCHWAŁA NR IV(34)2024
RADY MIEJSKIEJ W BARCZEWIE**

z dnia 25 lipca 2024 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Barczewo na lata 2024--2027

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 609 z późn. zm.), oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 z późn. zm.), Rada Miejska w Barczewie uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Barczewo na lata 2024-2027, w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Barczewa.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Mirosław Małkowski

*Załącznik nr 1 do Uchwały nr IV(34)2024
Rady Miejskiej w Barczewie
z dnia 25 lipca 2024 roku*

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2024-2027 DLA GMINY BARCZEWO

SPIS TREŚCI

<i>1. WSTĘP</i>	<i>3</i>
<i>2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>4</i>
<i>3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ</i>	<i>13</i>
<i>4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW</i>	<i>15</i>
<i>5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</i>	<i>18</i>
<i>6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY</i>	<i>41</i>
<i>7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT</i>	<i>68</i>
<i>8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>71</i>
<i>9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>76</i>
<i>10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>77</i>
<i>11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>78</i>

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY BARCZEWO

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Barczewo na lata 2024 – 2027” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;

- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2023, poz. 953) z późn. zm.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub

kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy.
W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r. poz. 977 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),

- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, ust. 2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego oznaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego oznaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępianie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
- 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia

– przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.)

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny

zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- o krajobrazami kulturowymi,
- o układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- o dziełami architektury i budownictwa,
- o dziełami budownictwa obronnego,
- o obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- o cmentarzami,
- o parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- o miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- o dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- o kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- o numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza

- o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018 r. poz. 574)
 - instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6.2. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla

zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,

i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,

12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. W roku 2022 w całym kraju było 105 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków

zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzjach o warunkach zabudowy.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. w przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;

- wzmocnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych — konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel — przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych — realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych

- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz — dla obiektów rangi międzynarodowej — wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbałość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO (WSPÓŁDZIAŁANIE, KULTURA, KREATYWNOŚĆ) 2030

Dokument przyjęto uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r.

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,

W obszarze 2 w ramach działań istotnych z punktu widzenia ochrony zabytków do realizacji wskazano:

- niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych,
- niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych,
- zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego,
- braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W ramach Strategii wyznaczono cele szczegółowe, kierunki interwencji i narzędzia realizacji. Spośród tych istotnych dla niniejszego programu największe znaczenie ma Cel 2 Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich. W jego ramach do realizacji wskazano następujące kierunki działań:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury:
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

STRATEGIA ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Spośród celów strategicznych i wyszczególnionych w nich celów operacyjnych dla potrzeb niniejszego Programu najważniejsze znaczenie ma cel strategiczny „Wzrost konkurencyjności gospodarki” i zawarty w jego ramach cel operacyjny „Wzrost potencjału turystycznego”. Cel ten zakłada wzrost potencjału turystycznego przy poszanowaniu wymagań środowiska przyrodniczego. Wyszczególniono następujące działania:

- Opracowanie koncepcji produktów turystycznych:
 - opracowania i wdrożenia marketingowej strategii rozwoju turystyki w regionie, identyfikującej rynki, produkty i kanały komunikacji, stałe badania rynku turystycznego, w tym ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków (w celu rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury),
 - wyeksponowanie specyfiki i wypromowanie tradycji regionu, opracowania szerokiej i urozmaiconej oferty turystycznej opartej o tradycje wydarzeń historycznych w regionie, posiadane obiekty zabytkowe i regionalną kuchnię
- Wspieranie rozwoju infrastruktury:
 - ujednolicenie znakowania dróg i identyfikowanych atrakcji turystycznych, urządzenie miejsc postoju i odpoczynku turystów przy drogach i trasach rowerowych,
 - zwiększanie dbałości o muzea, poprzez wsparcie kadry merytorycznej, poprawę bazy lokalowej i lepsze wyposażenie techniczne; budowa nowych i doinwestowanie istniejących instytucji kulturalnych,
 - poprawa stanu sanitarnego i estetyki regionu, wspieranie rewitalizacji i budowy nowych szlaków wodnych,
 - stała kontrola i ocena obiektów turystycznych
- Wzrost jakości aktualnej oferty turystycznej:
 - opracowanie i realizowanie programów wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej, poszerzenie programów i repertuaru instytucji kultury,
 - zwiększenie opieki nad działalnością twórczą i zapewnienie warunków powszechnej edukacji kulturalnej wszystkich grup społecznych
- Współpraca na rzecz rozwoju turystyki:
 - inicjowanie i tworzenie lokalnych organizacji turystycznych, wspieranie i zaktywizowanie lobby turystycznego poprzez wspólne działania władz i zrzeszeń

narodowych) w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji oraz promocji miejsc historycznych,

- wsparcie współpracy partnerskiej regionów i samorządów, w tym wykorzystującej naturalne powiązania mniejszości narodowych z ich ojczyznami,
- współtworzenie i współuczestniczenie w międzynarodowych i krajowych programach i imprezach kulturalnych

➤ Informacja i promocja:

- regularna informacja o ofercie turystycznej i kulturalnej,
- rozbudowa systemu informacji lokalnej,
- utrzymanie na wysokim poziomie systemu informacji i promocji regionu funkcjonującego w sieci krajowej, poprzez utworzenie i wspieranie powiatowych ośrodków informacji i promocji turystycznej
- organizacja szkoleń i kursów dla kadry turystycznej,
- budowę pozytywnego wizerunku regionu,
- zwiększenie liczby, jakości i wielkości nakładów wydawnictw promocyjnych, organizowanie cyklicznych imprez promujących region i regionalne produkty turystyczne,
- uczestniczenie województwa warmińsko-mazurskiego w turystycznych targach krajowych i wybranych zagranicznych
- zwiększenia świadomości korzyści płynących z rozwoju turystyki

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Dla potrzeb opracowania największe znaczenie mają wyszczególnione działania z zakresu ochrony wartości kulturowych:

- ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego jako filaru turystyki;
- otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej, a także obiektów o mniejszej randze, lecz decydujących o odrębności regionalnej;
- przywrócenie zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru (rewaloryzacja);
- zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych;
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego

W planie wojewódzkim ustalono objęcie szczególną ochroną miast określonych w niniejszym planie województwa jako ośrodki kulturowe oraz zespoły kulturowe. Ośrodki kulturowe są to miejsca koncentracji obiektów zabytkowych będące miastami historycznymi. Przy ich ocenie wzięto pod uwagę ilość i jakość następujących elementów obejmujących: układ staromiejski — Stare Miasto, w tym rynek, zamek, kościół, obwarowania miejskie i ratusz, a także obiekty zabytkowe w ich sąsiedztwie.

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa głównie będzie obejmowało:

- działania ochronne i zabezpieczające, a także określenie zasobów i ich wartości;
- opracowanie strategii działań zmierzających do skutecznej i ciągłej ochrony, prawidłowego ich zagospodarowania i wypromowania;
- usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego na fragmentach byłych województw włączonych w granice nowego regionu, dokonanie ich oceny według jednolitych kryteriów oraz uzupełnienie braków;
- przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. turystyka)

WARMIŃSKO-MAZURSKI WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2024-2027

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2024-2027 został przyjęty uchwałą nr LV/858/23 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 19 grudnia 2023 r. Program wojewódzki stwierdza, że zasoby dziedzictwa kulturowego województwa warmińsko-mazurskiego ze względu na swoją wartość kulturową, historyczną i unikatowość wymagają ochrony, racjonalnego wykorzystania i zagospodarowania. Stanowią ogromny potencjał do promocji regionu, rozwoju turystyki i edukacji kulturowej oraz kształtowania tożsamości regionalnej.

W „Programie opieki nad zabytkami województwa warmińsko mazurskiego na lata 2024-2027” sformułowano cel główny i dwa cele szczegółowe wraz z kierunkami działań. Cele i działania zostały wyznaczone w oparciu o wyniki aktualnej diagnozy uwarunkowań dziedzictwa kulturowego regionu. Ponadto są zgodne z celem programu wynikającym z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Program na lata 2024-2027 jest aktualizacją i rozwinięciem „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko- Mazurskiego na lata 2020-2023”.

Istotne jest, aby ochrona dziedzictwa kulturowego i przestrzeni kulturowej skorelowana była z polityką rozwoju regionalnego. Dlatego też przyjęte cele są zgodne ze strategią rozwoju

społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego, ustaleniami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego oraz Strategią rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, a także z krajowymi strategicznymi dokumentami.

Cel główny programu to: Ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego. W ramach celu głównego do realizacji wskazano następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel I: POPRAWA STANU ZACHOWANIA I OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego.

1.1. Podejmowanie działań ratunkowych służących poprawie stanu obiektów zabytkowych, zgodnie z przepisami prawa i sztuką konserwatorską, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków najcenniejszych i stanowiących o specyfice kulturowej regionu (m.in.: obiekty sakralne, architektura rezydencjonalna, wiejska, zabytki techniki, założenia parkowe, cmentarze).

1.2. Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed dewastacją i zagrożeniami, z uwzględnieniem warunków atmosferycznych i skutków zmian klimatycznych, w tym poprzez m.in.: wykonanie odpowiednich instalacji (elektrycznych, przeciwłamaniowych, przeciwpożarowych).

1.3. Uwzględnianie kontekstu historycznego przy zagospodarowaniu terenów w otoczeniu zabytków, poprzez m.in.: nawiązywanie stylem, gabarytami, formą architektoniczną, materiałami budowlanymi przy realizacji nowej zabudowy (w tym do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej szczególnie na obszarach wiejskich), ochronę przedpól obiektów zabytkowych, układów, zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz sylwet historycznych miejscowości.

1.4. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji zgodnie ze sztuką konserwatorską, bez strat dla wartości obiektu i substancji zabytkowej.

1.5. Ochrona i kształtowanie krajobrazów kulturowych, poprzez m.in.:

- wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie krajobrazu kulturowego i wartości przyrodniczych,
- promowanie zintegrowanego podejścia do ochrony krajobrazu kulturowego,

- zapobieganie degradacji cennych kulturowo krajobrazów przy planowaniu i realizacji działalności inwestycyjnej.

2. Aktualizacja wiedzy na temat zasobów zabytkowych i ich stanu.

3. Cyfryzacja i udostępnianie danych w zakresie materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych regionu, przy użyciu nowoczesnych technologii.

4. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa.

5. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.

Cel II: RACJONALNE WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLITYCE ROZWOJU WOJEWÓDZTWA

1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki.

1.1. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.2. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa.

1.3. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o wyróżniki kulturowe regionu (np. postać Mikołaja Kopernika, dawne pałace i dwory, warmińskie kapliczki, miasta Cittaslow).

1.4. Tworzenie nowych produktów turystycznych i szlaków turystycznych oraz rozwój istniejących w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.5. Zagospodarowywanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne, edukacyjne i gospodarcze.

1.6. Wspieranie, inicjowanie i organizacja przedsięwzięć oraz wydarzeń artystycznych, kulturalnych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

1.7. Wykorzystanie najnowszych technologii cyfrowych i informacyjnych do promocji i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

1.8. Podniesienie kompetencji kadry działającej w obszarze dziedzictwa kulturowego m.in. w zakresie wykorzystania nowoczesnych technologii.

2. Rozwój działalności muzealnej.

2.1. Promowanie unikatowej i różnorodnej oferty muzeów, w tym rozwijanie atrakcyjnych, nowoczesnych form eksponowania zasobów muzeów.

2.2. Rozwijanie działalności edukacyjnych i artystycznych w celu upowszechniania i popularyzowania historycznej wiedzy o regionie.

2.3. Podniesienie kwalifikacji kadr i poprawa warunków lokalowych muzeów, w tym zapewnienie wyposażenia w monitoring, zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe i nowoczesne archiwa.

2.4. Wspieranie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.

3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej.

3.1. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i potrzebie jego ochrony, przez m.in.: organizowanie i wspieranie imprez, pokazów, odczytów, konferencji, konkursów, wydarzeń kulturalnych, działalności wydawniczej i edukacyjnej, kierowanych do różnych grup społecznych.

3.2. Edukacja lokalnych samorządów i osób prywatnych w zakresie odpowiedniego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego do promocji i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

3.3. Eksponowanie unikatowych walorów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz podnoszenie świadomości kulturowej mieszkańców województwa w celu budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.

3.4. Promowanie:

- „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych,
- tradycyjnych cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dziedzictwa niematerialnego,
- najcenniejszych zabytków, w szczególności w odniesieniu do obiektów

4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Rozwijanie współpracy i integracji działań Samorządu Województwa, instytucji publicznych, naukowych, organizacji pozarządowych i innych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2. Wspieranie współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.3. Wzmacnianie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami, poprzez m.in.: wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia lokalnych muzeów, wsparcie merytoryczne obecnych i potencjalnych użytkowników obiektów zabytkowych.

5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych).

STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM DO ROKU 2025

Na potrzeby Strategii Rozwoju Turystyki wypracowano następującą wizję rozwoju turystyki w województwie warmińsko-mazurskim:

„Warmia i Mazury - to region unikalny w skali Europy, atrakcyjny dla wypoczynku oraz rozwoju biznesów turystycznych”

Proponowany cel główny strategii, nawiązujący do misji i wizji został sformułowany następująco:

“Turystyka staje się wiodącą, synergiczną dziedziną gospodarki województwa warmińsko-mazurskiego, wywierając pozytywny wpływ na rozwój wielu innych sektorów gospodarki regionu”.

W treści strategii wyznaczono szereg priorytetów, które determinować będą rozwój turystyczny województwa w najbliższej perspektywie. Należą do nich:

1) Synergia kultury i turystyki

2) Kreatywność w turystyce

3) Turystyka inteligentna

4) Eko Trendy w turystyce

Najważniejszy z punktu widzenia niniejszego programu jest priorytet 1, który stwierdza, że oferta kultury współczesnej stanowi wg wskazań raportu Europejskiej Komisji Turystyki (European Travel Commission), jeden z głównych komponentów budowania i rozwoju atrakcyjnych produktów turystyki miejskiej. Istotnymi, pożądanymi dla turystów atrybutami ofert turystycznych, są m.in. autentyczność lokalna i społeczna, aktywne angażowanie odbiorcy w tym interakcja, możliwość uczestniczenia oraz doświadczania wydarzeń unikalnych, niepowtarzalnych, które dzieją się tylko w jednym miejscu oraz w określonym momencie czasowym.

Strategia podkreśla też znaczenie tworzenia produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby i szlaki kulturowe, a także duże znaczenie turystyki wiejskiej i ekoturystyki.

Dokument wskazuje znaczenie sieci Cittaslow - miasta Cittaslow w regionie, tworzące atrakcyjną sieć do eksploracji turystyki objazdowej, w tym „perły” wśród małych miast w Polsce, mające także potencjał rozwoju silnej marki miejsca - np. Barczewo, Reszel, Pasym, Lidzbark Warmiński. Do ich atutów należą:

- Lokalne produkty turystyczne - oferta specyficzna dla każdej z miejscowości Cittaslow, w tym związana z jej tożsamością kulturową i społeczną.
- Potencjał kulturowy i społeczny miasteczek.
- Filozofia sieci miast Cittaslow – „miasta dobrej jakości życia” - funkcja edukacyjna, poznawcza.
- Wizerunek „prozdrowotny” Cittaslow - czyste powietrze, żywność naturalna i tradycyjna, niski stopień zanieczyszczeń, brak konieczności pośpiechu.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Powiat olsztyński posiada powiatowy program opieki nad zabytkami przyjęty Uchwałą nr XLV/439/2023 Rady Powiatu w Olsztynie z dnia 10 sierpnia 2023 r. w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2023-2026. Program wyznacza

strategicznych, kończąc na zadaniach szczegółowych i przedsięwzięciach niewielkich, ale istotnych dla ochrony i zachowania bogatej spuścizny przeszłości Powiatu Olsztyńskiego.

Dokument w sposób wyczerpujący omawia najważniejsze elementy dziedzictwa kulturowego w podziale na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne, a także opisuje zasób zabytkowy poszczególnych gmin (w tym gminy Barczewo). Realizacja założeń programu odbywać się będzie poprzez następujące cele i umieszczone w nich działania:

Cel I Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego

- Ochrona zabytków, opieka nad zabytkami, ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska naturalnego
- Promowanie regionalnej architektury i budownictwa
- Wspieranie rozwoju turystyki z uwzględnieniem walorów dziedzictwa kulturowego
- Wspieranie inicjatyw i pozyskiwanie środków finansowych z zewnętrznych źródeł wsparcia na realizację prac budowlanych, konserwatorskich i remontowych dotyczących obiektów zabytkowych
- Wsparcie inicjatyw lokalnych mających na celu popularyzację, promocję i prezentację zabytków i dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego
- Wspieranie inicjatyw w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa historycznego, edukacji, kultury oraz podtrzymywanie tradycji i tożsamości kulturowej.

Cel II Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja mieszkańców Powiatu Olsztyńskiego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami

- Promowanie istniejących i wspieranie inicjatyw mających na celu tworzenie nowych szlaków turystycznych wykorzystujących zasoby dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego.
- Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego i inicjatyw dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami w mediach.
- Promowanie i prezentacja zabytków z terenu powiatu olsztyńskiego za pośrednictwem Internetu.
- Promocja kultury i tradycji warmińskiej.
- Opracowywanie folderów, przewodników i innych pozycji dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu oraz wspieranie zewnętrznych publikacji dotyczących tematyki.
- Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego, jego stanu zachowania i potrzeb związanych z jego ochroną wśród mieszkańców Powiatu Olsztyńskiego.
- Organizacja i udział w szkoleniach, debatach dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad zabytkami.

- Edukacja właścicieli w zakresie prawnych zobowiązań do należytego utrzymania obiektów zabytkowych z wykorzystaniem IT.
- Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków przy realizacji wspólnych projektów.

Cel III Utworzenie, prowadzenie i bieżąca aktualizacja ewidencji zabytków Powiatu Olsztyńskiego

- Opracowanie wykazu, wraz z opisem geodezyjnym budowlanym inwestycyjnym i dokumentacją zdjęciową kapliczek zlokalizowanych na terenie powiatu olsztyńskiego oraz udostępnienie wykazu na stronie internetowej Powiatu Olsztyńskiego.
- Sporządzenie wykazu zabytków nieruchomych i archeologicznych zlokalizowanych na terenie powiatu olsztyńskiego na podstawie rejestrów zabytków województwa warmińsko-mazurskiego oraz udostępnienie wykazów na stronie internetowej Powiatu Olsztyńskiego.
- Opracowanie mapy zabytków będących w zasobach Powiatu Olsztyńskiego.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY BARCZEWO

Studium jest podstawowym dokumentem planistycznym określającym perspektywiczne kierunki i uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego jest Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Barczewo, przyjęte po zmianie Uchwałą XLII/404/2022 Rady Miejskiej w Barczewie z dnia 01 marca 2022 roku. Kształtowanie polityki przestrzennej w gminie oparte być musi o zasady zrównoważonego rozwoju w dziedzinach: ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych, optymalnego gospodarowania przestrzenią, organizacji społeczeństwa i wzrostu standardów cywilizacyjnych, wykształcenia i dobrobytu mieszkańców oraz rozwoju gospodarki. Rozwój bieżący, zdominowany krótkoterminowymi potrzebami efektów i zysków, nie powinien całkowicie zdominować celów społecznych, ekologicznych i ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem tożsamości kulturowej mieszkańców gminy.

Studium jest dokumentem, w którym nie ma możliwości ustalenia formy ochrony obiektu lub obszaru zabytkowego. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, dotyczącymi ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, taka możliwość istnieje w przypadku opracowywania miejscowego planu

Konserwatorem Zabytków, do optymalizacji zapisów miejscowych planów z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej. W związku z tym w przypadku opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowaniu terenu należy każdorazowo badać aktualny status obiektu lub obszaru objętego postępowaniem.

W ramach pośredniej ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków określa się ogólne zasady postępowania z obiektami zabytkowymi:

- dążenie do zachowania harmonijnej panoramy poszczególnych barczewskich wsi z najbardziej atrakcyjnych krajobrazowo punktów widokowych;
- zachowanie gabarytów adaptowanej zabudowy zabytkowej;
- ochrona zieleni zabytkowej (cmentarze, aleje przydrożne, zieleń towarzysząca kapliczkom i budynkom, parki);
- zachowanie i eksponowanie ważnych i atrakcyjnych elementów w strukturze wsi gminy Barczewo;
- zachowywanie i uczynianie historycznych traktów;
- w miarę możliwości, kontynuacja historycznego rozplanowania parceli;
- unikanie wprowadzania zabudowy w częściach wsi, które historycznie, z założenia nie były zabudowywane.

Powyższe zasady należy rozumieć jako wytyczne do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obiekty i obszary znajdujące się w ewidencji zabytków, będące charakterystycznymi elementami historycznej zabudowy, należy przewidzieć do trwałej adaptacji. Adaptacja winna odbywać się na zasadach zapewniających zachowanie istotnych dla miejscowej tradycji form architektonicznych, proporcji, detali, materiałów i faktur wypraw zewnętrznych.

W stosunku do obszarów i obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków wszelkie działania inwestycyjne (zwłaszcza w przypadku prowadzenia prac remontowo-konserwatorskich, restauratorskich przy zabytku oraz jego otoczenia, dokonywania podziału nieruchomości, wycinki drzew, zmiany przeznaczenia obiektu, a także umieszczania na nim urządzeń technicznych, tablic, reklam, nośników informacji wizualnej) powinny być prowadzone zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego

Na terenie miasta i gminy Barczewo nie występują obiekty objęte statusem dobra kultury współczesnej. W studium nie wskazuje się obiektów predestynowanych do objęcia tą formą ochrony. Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz figurujących w gminnej ewidencji zabytków zamieszczono w części Uwarunkowań Studium.

Studium podkreśla, że w planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego wskazano, że miasto Barczewo ma stosunkowo dobrze zachowaną tkankę urbanistyczną i architektoniczną. Wymaga jednak ona działań rewitalizacyjnych mających na celu utrzymanie i wykorzystanie gospodarczego i turystycznego potencjału kulturowego.

MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Na terenie gminy Barczewo obowiązuje kilkadziesiąt miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Ze względu na dużą objętość ich wykaz nie znalazł się w niniejszym dokumencie. Można je znaleźć na stronach internetowych Gminy Barczewo.

Prawo stanowi, że w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/obiektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe.

W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku. Uzgodnienia projektów budowlanych obiektów realizowanych w strefie A pełnej ochrony konserwatorskiej, w przypadku inwestycji dotyczącej obiektu lub obszaru, który nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków, a przepisy planu miejscowego nadal nakładają obowiązek uzyskania uzgodnienia konserwatorskiego, wojewódzki konserwator zabytków może zająć stanowisko w drodze pisma urzędowego na wniosek inwestora, np. wg art. 32 ust 1 pkt 2 ustawy – Prawo budowlane.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY BARCZEWO

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY BARCZEWO

Gmina Barczewo położona jest w środkowej części województwa warmińsko-mazurskiego, we wschodniej części powiatu olsztyńskiego i jest jedną z 12 gmin należących do tego powiatu. Bezpośrednio sąsiaduje z miastem Olsztyn (16 km od Olsztyna). Gmina Barczewo graniczy z gminami: Olsztyn, Biskupiec, Dywity, Dźwierzuty, Jeziorany i Purda. Miasto i gmina zajmują powierzchnię 31 985 ha, z czego 11 199 ha stanowią lasy oraz 1 513 ha to jeziora i rzeki. Przez gminę przebiega droga Nr 16, łącząca cały obszar północny Polski z granicą wschodnią Polski i z Białorusią.

Użytki rolne stanowią ponad 50% powierzchni gminy. Są to w zdecydowanej większości grunty klas IV-VI, użytki rolne klasy III (klas I-II brak), to niecałe 6%. Tereny leśne (zgodnie z oznaczeniem ewidencji gruntów), to 35% powierzchni gminy. Jest to wskaźnik przewyższający lesistość kraju (28,1%), a także lesistość Europy (32%). Wśród typów siedliskowych lasu dominuje bór świeży i mieszany z przewagą sosny. Dominują lasy gospodarcze. Wody powierzchniowe zajmują ok 5% powierzchni gminy. Składa się na nie 13 rzek (największe: Pisa, Kiermas i Dadaj), z których największą część obszaru swoją zlewnią obejmuje Pisa oraz kilkadziesiąt jezior, z których największe to: Wadąg, Dobrąg, Kierzlińskie, Orzyc, Tumiańskie i Umląg. Na terenie gminy Barczewo znajduje się obszar jednego z Głównych Zbiorników Wód Podziemnych w Polsce (GZWP nr 213-Olsztyn), wymagający szczególnej ochrony.

Występuje tu łącznie kilkadziesiąt gatunków roślin chronionych, z czego większość to rośliny zielne. Duży udział chronionych gatunków roślin związany jest z torfowiskami i obszarami podmokłymi, dlatego szczególnie ważna jest potrzeba zachowania tych siedlisk. Cenne są też zbiorowiska roślinności wodnej i szuwarowej, a także leśnej. Na terenie gminy Barczewo na mocy Rozporządzenia Nr 21 Wojewody Warmińsko-Mazurskiego z dnia 14 kwietnia 2003r. w sprawie wprowadzenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, zostały utworzone następujące obszary chronionego krajobrazu:

1. „Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Środkowej Łyny” o powierzchni 15.307,8 ha, położony również w gminach Świątki, Dobre Miasto, miasto Dobre Miasto, Dywity, Jonkowo, Gierzwałd i miasto Olsztyn,

2. „Obszar Chronionego Krajobrazu Pojezierza Olsztyńskiego” o powierzchni 40.997,4 ha, położony również w gminach Pasym, Dźwierzuty, Szczytno, Purda, Biskupiec.

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY BARCZEWO

Pierwsze wzmianki dotyczące Barczewa datowane są na początek XIII w. Pojawiły się one w dokumentach w związku z kolonizacją ziem pruskich przez zakon krzyżacki. W XIV wieku kronikarz Piotr von Dusburg odnotował, że biskup warmiński Eberhard z Nysy nakazał w 1325 roku wybudować od północnej strony jeziora Wadąg na wzgórzu Kunklauken, strażnicę – zamek obronny. Wokół niego powstała osada. Gród obronny przyjął nazwę „Wartberg”. 26 grudnia 1329 roku biskup warmiński Henryk II Wogenap nadał tej jednostce osadniczej prawa podobne do miejskich.

Miejsce, w którym założono Wartberg było dogodnie, wysoko wzniesione, nie posiadało jednak niemal walorów obronnych. 6 stycznia 1354 roku wojska litewskie spaliły całkowicie miasto i zamek. Wymordowano lub uprowadzono mieszkańców. W konsekwencji tych wydarzeń miasto przestało istnieć. Ówczesny Wartberg znajdował się na gruntach dzisiejszej wsi Barczewko.

Dziesięć lat później założono nowe miasto. Zostało ono ulokowane w miejscu istniejącej od 1325 roku osady, zatrzymując dawną nazwę miasta „Wartberg”. Obrona osady i teren nad rzeką Pisą były otoczone od południa bagnistymi łąkami i jeziorem Kiermas. Wartberg był oddalony o siedem kilometrów na wschód od dawnego miasta. Nowa lokalizacja posiadała korzystniejsze warunki obronne, lepsze ukształtowanie terenu, a jeziora Umląg, Aryc, Pisa i Dobrąg oraz wzniesienia pokryte puszcza czyniły go bardziej bezpiecznym od poprzedniego. Po wykonaniu prac ziemnych, zmieniono bieg rzeki Kiermas, a wybudowanie sztucznego koryta, do którego skierowano spiętrzone wody Pisy stworzyło rzeczną wyspę, na której rozpoczęto budowę średniowiecznego grodu. Nowe usytuowanie grodu, oprócz zalet obronnych miało dodatkowo korzystniejsze warunki gospodarcze. Wynikały one z sąsiedztwa pastwisk, puszczy oraz dobrze rozwiniętej sieci wód. Ze znajdujących się w pobliżu Krzyżowej Góry złóż gliny ceramicznej wypalano cegły do budowy zamku biskupiego, klasztoru, murów i domów.

W dniu 4 lipca 1364 roku z rąk biskupa Jana II Stryprocka, Wartberg nad rzeką Pisą otrzymał prawa miejskie oparte na prawie chełmińskim. Dokument określał prawa i granice nowej

Miasto na przestrzeni dziejów przechodziło różne losy. Ówczesna zabudowa sprzyjała pożarom. Pierwszy z nich, w 1380 roku zniszczył drewnianą zabudowę miasta. W 1414 roku, w czasie wojny polsko – krzyżackiej miasto z zamkiem i klasztorem ponownie spłonęło. W 1418 roku ledwie odbudowaną zabudowę Wartberga ponownie strawił pożar. Również pożary z lat: 1544, 1594 i 1596 nie oszczędziły miasta.

W 1466 roku zawarto pokój toruński, na którego mocy Warmia jako księstwo biskupie została włączona do Królestwa Polskiego i cieszyła się dużą autonomią aż do 1772 roku. Wtedy to w wyniku pierwszego rozbioru Polski Barczewo wraz z Warmią znalazło się pod całkowitym panowaniem państwa pruskiego, stając się częścią prowincji Prus Wschodnich (w 1772 roku utworzono dwie nowe prowincje: obok wspomnianych Prus Wschodnich powstały jeszcze Prusy Zachodnie). Po I wojnie światowej Prusy Wschodnie wraz z Elblągiem i Powiślem pozostały w państwie niemieckim.

Przełom XIX i XX wieku, w dziejach miasta to okres dynamicznego rozwoju. Z końca XIX i początku XX stulecia pochodzą: kościół więzienny, budynki klasztorne, synagoga, szpital miejski, domy dziecka, kościół ewangelicki. Wówczas też, utwardzono w mieście wszystkie ulice i place. Pobudowano wiele nowych domów mieszkalnych i użyteczności publicznej. Ponadto, rozwinęło się rzemiosło, wodna elektrownia, tartak i młyn.

Na współczesnym kształcie i wyglądzie barczewskich miejscowości swoje piętno odcisnęło ustawodawstwo z drugiej połowy XIX i początków XX wieku. Było ono związane przede wszystkim z ochroną przeciwpożarową, która to zakazywała stawiania nietrwałych budynków (w ustawie z 1866 roku zawarto zapis zakazujący pokrywania dachów słomą). Połowa XIX wieku to także okres intensywnego zagospodarowywania i przebudowy okolicznych wsi. Taki stan rzeczy sprawił, że krajobraz barczewskich wsi zaczął się przeistaczać. Zaczęły w nim dominować domy wznoszone z czerwonej cegły, kryte na ogół czerwoną ceramiczną dachówką. W tym miejscu należy podkreślić, iż mimo wypierania zabudowy drewnianej przez murowaną nie burzyła ona starego układu przestrzennego.

Intensywnie rozwijające się rzemiosło i usługi znalazły swoje odzwierciedlenie w kształcie infrastruktury miasta. W 1872 roku Barczewo otrzymało połączenie kolejowe. W 1883 roku ukończono budowę bitej drogi, która połączyła analizowane miasto z Olsztynem. W dniu 11 lipca 1920 roku w plebiscycie w ówczesnym Wartemborku za przynależnością do Niemiec głosowało 3020 uprawnionych, a za Polską 140.

W 1945 roku teren dzisiejszej gminy Barczewo znalazł się w granicach Polski. Jednak zanim to nastąpiło, w obawie przed nacierającymi ze wschodu, południa i północy wojskami

barczewskiej ludności. Nocą z 30 na 31 stycznia 1945 roku miasto opuściły ostatnie niemieckie jednostki, a ich miejsce zajęli sowieccy żołnierze. Wielu z rdzennych mieszkańców Barczewa zostało deportowanych w głąb ZSRR, głównie za Ural, na Sybir, do obozów pracy a miasto i wsie stały się łatwym łupem dla szabrowników.

Na początku maja 1945 roku do Barczewa zaczęli przybywać nowi osadnicy. Repatrianci z Wołynia zasiedlili opuszczone gospodarstwa we wsi Ruszajny. Kolejną grupę nowych mieszkańców gminy stanowili przesiedleńcy z Kurpiowszczyzny, Mazowsza, Wileńszczyzny po części z Polesia i północnego Wołynia. Wśród tej grupy byli także Ukraińcy z Akcji „Wisła”. W dniu 19 maja 1945 roku powstał Zarząd Miejski. Zaraz potem powstały pierwsze instytucje: Siedmioklasowa Szkoła Powszechna, Stacja kolejowa. Wartembork, Urząd Poczta-Telegraficzny, Miejska Straż Porządkowa, Posterunek Milicji Obywatelskiej i Referat Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. 22 maja 1945 roku władza administracyjna sprawowana dotychczas przez władze sowieckie została przekazana władzom polskim. Po opuszczeniu Barczewa przez wojska radzieckie tkanka miejska w wyniku ich barbarzyńskiej działalności zniszczona została w 60%.

W latach 1950 – 1957 Barczewo było siedzibą władz powiatu olsztyńskiego. Zaś, 27 maja 1990 roku odbyły się demokratyczne wybory do władz miasta i gminy. Pierwszym Burmistrzem Miasta wybranym podczas pierwszej sesji Rady Miasta i Gminy został Antoni Ropelewski.

6.3 ZABYTKI NIERUCHOME

Na terenie Gminy Barczewo znajduje się wiele przykładów zabytkowej architektury, które są cennymi i wartymi poznania obiektami.

Zespoły urbanistyczne i ruralistyczne

Większość miast z terenu województwa warmińsko-mazurskiego to miasta zakładane w okresie średniowiecza. Lokacje te opierały się najczęściej na prawie chełmińskim, tylko nieliczne na prawie lubeckim. Centrum każdego z nich stanowił centralnie usytuowany prostokątny lub kwadratowy rynek. Głównymi dominantami były ratusz oraz kościół parafialny. Miasta te cechowała również regularna sieć ulic, a większość z nich otoczona została murami miejskimi. Elementem, który często uzupełniał perspektywę widokową była sylweta zamku. Ośrodki zakładane na prawie chełmińskim powstały ze znacznie mniejszym rozmachem i widocznymi cechami lokalnego prowincjonalizmu. Do grupy tej należy m.in. Barczewo.

Barczewo zostało założone w okresie średniowiecza. Układ urbanistyczny miasta oparto na planie regularnego prostokąta z ulicami przecinającymi się pod kątem prostym. Dzięki takiemu zabiegowi plan miasta przyjął formę szachownicy. Pierwotnie w jego centralnej części znajdował się rynek miejski ze studnią, później ratusz, wokół którego ulokowano sukienice. Na działkach przyrynkowych znajdowały się kamienice mieszczańskie tworzące pierzeje barczewskiego rynku.

Zgodnie z założeniami aktu lokacyjnego we wschodniej części miasta zostały usytuowane główne dominanty układu przestrzennego: wieża kościoła parafialnego oraz ratusza. Z czasem miasto wzbogaciło się o inne wyraźne akcenty w krajobrazie. Obecnie od strony zachodniej jest ich pięć, zaś od wschodniej sześć.

W granicach XIV-wiecznego miasta znajdował się także zamek biskupi. Jego budowę rozpoczął biskup Jan II Stryprock. Był to dwuskrzydłowy i dwukondygnacyjny najmniejszy zamek na Warmii z kwadratową wieżą. Tworzył on wraz z murami miejskimi jednolity spójny system obronny, którego budowę dokończono w 1380 roku. Obok zamku wybudowano kościół farny św. Anny i św. Szczepana. Dalej na wschód pobudowano klasztor franciszkanów z kościołem św. Andrzeja Apostoła.

Gród nad Pisą początkowo otoczono solidnym drewnianym ostrokołem. Dopiero pod koniec XIV wieku wzniesiono mury obronne z basztami oraz dwiema bramami wzniesionymi naprzeciw siebie: Olsztyńską od strony południa i Jeziorańską od północy. Była i trzecia mniejsza zwana Zamkową. Tak stworzony zespół obronny składający się z wieży bramnej, szyi i murów, mostów i furty przed mostami jako całość przetrwał do XVIII wieku. Począwszy od XVI stulecia u głównych bram wjazdowych do miasta powstawać zaczęły pierwsze budynki gospodarcze. Poza Bramą Jeziorańską znajdował się przytułek zwany szpitalem wraz z kościołem Św. Trójcy, a po jego zniszczeniu przez pożar w 1544 roku zbudować miano nowy szpital miejski z kaplicą Św. Wawrzyńca. Za murami zlokalizowano też nowy cmentarz parafialny. Od strony wschodniej powstały ogrody klasztorne, a od południa zabudowania mieszkalne.

Układy ruralistyczne

Krajobraz wiejski woj. warmińsko-mazurskiego jest określony przez historyczne formy osadnicze. Pierwotna struktura, związana z pruską organizacją plemienną została w znacznej części zatarta. Zachowana do dnia dzisiejszego sieć osadnicza oraz jej formy przestrzenne ukształtowane zostały w okresie planowej i systematycznej akcji kolonizacyjnej, prowadzonej najpierw przez państwo krzyżackie, później pruskie. Podstawowe, historyczne typy rozplanowania wsi, jakie występują w regionie to owalnica i ulicówka. We wsiach założonych na planie owalnicy zabudowa usytuowana jest wzdłuż dwóch, łączących się przy wjeździe i wyjeździe dróg

drogi wiejskiej, po obu jej stronach. W okresie średniowiecza wsie lokowano tu najczęściej na planie owalnicy, znacznie rzadziej na planie ulicówki.

Zarówno ulicówki, jak i owalnice rozrastały się i przekształcały w ciągu wieków. W ten sposób powstały wielodrożnice – wsie, w których pierwotny układ został wzbogacony o szereg poprzecznych dróg czy rozwidleń. Jednak najpoważniejsze zmiany w krajobrazie osadniczym Warmii zaszły w wieku XIX. Było to związane z reformami agrarnymi z pierwszej połowy tego stulecia, uwłaszczeniem chłopów i separacją gruntów oraz parcelacją majątków ziemskich. W toku tych procesów część gospodarstw przeniosła się poza obszar zwartej zabudowy, tworząc tak zwane kolonie, znajdujące się w większym lub mniejszym oddaleniu od wsi. Ponadto w krajobrazie rolniczym pojawiły się nowe jednostki osadnicze, jakimi były osiedla zakładane na początku XX w. na terenach poparcelacyjnych. Nowym elementem były też osiedla domów przeznaczone dla pracowników niewielkich zakładów produkcyjnych (cegielnie, tartaki), względnie wznoszone w ramach realizacji programu taniego budownictwa mieszkaniowego, promowanego przez państwo. Były to zwarte i regularne układy, świadomie kształtowane jednostki przestrzenne.

Zabudowa wiejska w woj. warmińsko-mazurskim jest drewniana i murowana, z przewagą tej ostatniej. Już na początku XX w. typowym elementem wiejskiej zabudowy stał się murowany budynek mieszkalny, z murowanymi lub drewniano-murowanymi zabudowaniami gospodarczymi. W przypadku zabudowy drewnianej najbardziej powszechna była konstrukcja zrębowa. Budynki murowane można podzielić na dwa ogólne typy: budynki tynkowane oraz budynki wznoszone z czerwonej, licowej cegły. Te ostatnie stały się charakterystycznym elementem pejzażu Warmii i Mazur. Istotnym elementem zespołów ruralistycznych są obiekty kultu, do których obok świątyń należą kapliczki i krzyże przydrożne, występujące zasadniczo tylko na obszarze historycznej Warmii. Do tej pory nie wykonano pełnej inwentaryzacji kapliczek i krzyży warmińskich. Występują one niemal w każdej wsi warmińskiej, często w liczbie 2-5. Na całej Warmii jest ich ok. 1500 (w gorszym lub lepszym stanie zachowania), natomiast liczba krzyży nie została oszacowana. Równie istotnym i powszechnym w całym regionie elementem krajobrazu wiejskiego są pomniki upamiętniające mieszkańców parafii poległych w czasie I wojny światowej, wykonywane w formie tablic, kamieni czy większych form przestrzennych, najczęściej obsadzone szlachetnymi gatunkami drzew.

Ważnym elementem zabudowy wsi są obiekty o funkcjach publicznych lub usługowych, zazwyczaj wyróżniające się formą oraz sposobem zagospodarowania otoczenia. Należą do nich przede wszystkim plebanie, poczty, karczmy, zajazdy, kuźnie, szkoły, dróżniczówki, remizy strażackie i posterunki graniczne. Większość tych obiektów – wyłączając plebanie i niektóre budynki szkolne – straciła swoje historyczne funkcje. Adaptacja budynków do nowych potrzeb

zatarcia pierwotnego kształtu i funkcji. Niektóre, nieużytkowane, zginęły całkowicie z pejzażu wsi.

Elementem kształtującym krajobraz wiejski jest sieć drogowa, kolejowa oraz infrastruktura gospodarczo-przemysłowa. Historyczna sieć dróg, w swoim zasadniczym zrębie została ukształtowana w czasach średniowiecza. Od XVIII w. drogi w Prusach obsadzone były drzewami. W XIX w. wytyczając i budując nowe drogi, wzorem starych obsadzano je drzewami. W ten sposób powstała charakterystyczna dla krajobrazu Warmii i Mazur sieć alei przydrożnych, stanowiąca jeden z wyróżników regionu. Sieci drogowej towarzyszyła odpowiednio zorganizowana infrastruktura, wiadukty i mosty często, drogowskazy tj. wysokie ciosane kamienie na rozstajach dróg, rzędy ciosanych kamieni na poboczach dróg

Architektura sakralna

Architektura sakralna tworzy wyraźną i odrębną grupę zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Wyróżnikiem regionu jest murowana, wzniesiona z czerwonej cegły licowej świątynia, o rodowodzie gotyckim lub cechach neogotyckich. Elementy sakralne krajobrazu: kościoły oraz kapliczki przydrożne są największym atutem gminy Barczewo.

Barczewko, kościół p.w. św. Wawrzyńca

Pierwsza świątynia powstała w Barczewku w 2. połowie XIV wieku, lecz wkrótce została zniszczona. Nowy kościół p.w. św. Katarzyny konsekrowano w XVI w., lecz i ten wraz z całą wsią spłonął podczas wojen szwedzkich. W latach 1782-1784 wzniesiono kolejną budowlę, którą konsekrował biskup Ignacy Krasicki. Z kolejnego pożaru pozostała tylko wieża i przednia część korpusu kościoła. Świątynię, którą dzisiaj możemy oglądać odbudowano w latach 1889-1893.

Kościół w Barczewku to trójnawowa budowla halowa, murowana z cegły w stylu neoromańskim. We wnętrzu sklepienie krzyżowo-żebrowe wsparte na okrągłych kolumnach z kapitelami, na zewnątrz przylega do niego wysoka wieża o ściętych narożach, przykryta czterospadowym dachem. Na chorągiewce widnieje data odbudowy 1784.

Barczewo, kościół parafialny p.w. św. Anny

Kościół wzniesiony w 3. ćwierci XIV w. w stylu gotyckim, salowy, murowany z cegły. Korpus oszkarpowany, przykryty dwuspadowym dachem pokrytym dachówką ceramiczną. Do ścian wzdłużnych korpusu dostawione kruchta i zakrystia przykryte dwuspadowymi dachami osłoniętymi uskokowymi attykami. Prezbiterium zamknięte płasko, oszkarpowane. Ściany prezbiterium zdobione tynkowanymi blendami zamkniętymi ostrołukowo, zwieńczonymi

Do korpusu dostawiona ośmiokondygnacyjna, oszkarpowana wieża zdobiona tynkowanymi blendami zamkniętymi ostrołukowo. Wieżę przykrywa barokowy hełm z latarnią i sygnaturką.

Barczewo, kościół ewangelicki

Budowę neogotyckiego kościoła ewangelicko-augsburskiego rozpoczęto w 1870 roku położeniem kamienia węgielnego. Kościół neogotycki, salowy, nieoszkarpowany, z wieżą dzwoniczą umieszczoną nad kruchtą i prezbiterium na planie czworoboku. Nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką ceramiczną. Szczyty dachu osłonięte uskokowymi attykami zdobionymi płycinami zamkniętymi ostrołukowo. Ściany zamknięte gzymsem wieńczącym. Korpus czteroosiowy, z otworami okiennymi zamkniętymi ostrołukowo. Otwory dzwonicze wieży zamknięte analogicznie. W 1871 roku kościół został oddany do użytku.

Barczewo, kościół franciszkanów, ob. filialny p.w. św. Antoniego i św. Andrzeja

Franciszkanie zostali osadzeni w Barczewie tuż po lokacji miasta, w 1364 r. W okresie reformacji konwent zakonny podupadł. W 1584 r. biskupem i władcą księstwa warmińskiego został bratanek Stefana Batorego, Andrzej Batory. Władca osadził w zrujnowanym klasztorze bernardynów. Kościół przykryto wówczas nowym sklepieniem, zbudowano również boczną kaplicę św. Antoniego, w której Andrzej ufundował w 1598 r. nagrobek dla siebie i swojego brata, Baltazara.

W 1632 r. został tu pogrzebany sekretarz królewski, Paweł Górnicki. W 1810 r. skasowano konwent bernardynów. Zakonnicy wrócili do Barczewa po II wojnie światowej. Oprócz kościoła zachowała się część starego klasztoru. W 1982 r. kościół przejęli franciszkanie w Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Przy południowej ścianie wybudowano dom mieszkalny (plebanię) dla zakonników. Po utworzeniu w 1991 r. Prowincji św. Franciszka z Asyżu konwent w Barczewie wszedł w skład tejże prowincji.

Kościół jest gotycki, ceglany, jednonawowy, przykryty późnogotyckimi sklepieniami z lat 1589-1596. Fasada uległa przebudowie w stylu barokowym w XVIII w. Wewnątrz, oprócz nagrobka Batorych, zachowało się siedem późnobarokowych ołtarzy, manierystyczne stalle i obraz Ukrzyżowania z pocz. XVII w. Najcenniejszym elementem wyposażenia wnętrza jest późnorenesansowy pomnik nagrobny Andrzeja i Baltazara Batorych z 1598 r., jeden z najlepiej zachowanych w Polsce zabytków manierystycznych. Jest dziełem Willema van den Blocke, który odkuł go w różnobarwnym marmurze gdańskim. W dolnej części pomnika przedstawiona jest leżąca postać Baltazara, ubrana w zbroję, a w górnej pod arkadą klęczący kardynał Batory. Nagrobek ten zapoczątkował cykl pomników z klęczącymi figurami. Biskup Batory liczył, że

sprowadzeni przez niego bernardyni będą wiecznie o nim pamiętać. Jednakże kardynał Batory nie spoczął w Warmii. Zginął i został pochowany w Siedmiogrodzie w 1599 r.

Barczewo, murowana synagoga

Budynek wzniesiony w 1894 r., rozmieszczony a planie prostokąta, murowany z cegły, jednokondygnacyjny, otynkowany, dach osłonięty attyką. W pierwszej, cofniętej, dwukondygnacyjnej osi umieszczony portal zamknięty łukiem pełnym. Kondygnacja zwieńczona trójkątnym szczytem. Ściana frontowa zamknięta gzymsem wieńczącym, osie rozdzielone pilastrami. Otwory okienne umieszczone w płycinach zamkniętych łukiem pełnym. W trzeciej osi otwór okienny w formie biforium.

Bartołty Wielkie, kościół parafialny p.w. św. Jakuba i św. Stanisława Kostki

Budowla wzniesiona pod koniec XVI w., posadowiona na kamiennych fundamentach, murowana z cegły. Rozmieszczona na planie prostokąta, z półokrągłym prezbiterium od strony wschodniej, kwadratową z planie wieżą od zachodu o dwiema kwadratowymi w planie dobudówkami kruchty i zakrystii od strony północnej. Bryła główna i przybudówki otynkowane. Wieża pięciokondygnacyjna, przechodząca wyżej w formę ośmioboczną, zwieńczona ośmiopłaszczyznową kopułą z wysoką latarnią.

Lamkowo, kościół parafialny p.w. św. Mikołaja Biskupa

Budowla wzniesiona w latach 1740-1748, posadowiona na kamiennych fundamentach, murowana z cegły, otynkowana. Rozmieszczona na planie prostokąta, z kwadratową w planie wieżą od strony zachodniej i niskim, prostokątnym w planie prezbiterium oraz niewielkimi, prostokątnymi dobudówkami zakrystii i kruchty. Ściany wzdłużne pięciosiowe, okienne. Nad bryłą główną dach dwuspadowy, z niewielką latarnią w kalenicy. Wieża trój kondygnacyjna, przykryta dachem wieżowym, czteropółciovym, zwieńczonym wysokim krzyżem.

Ramsowo, kościół parafialny p.w. św. Andrzeja Apostoła

Kościół barokowy, murowany z cegły, nieotynkowany. Korpus przykryty dwuspadowym dachem, pokrytym dachówką ceramiczną, z sygnaturką umieszczoną na skraju kalenicy nad prezbiterium. Do ściany korpusu dostawione: kruchta, prezbiterium i wieża. Prezbiterium zamknięte półkoliście, przykryte dachem trójpółciovym, z dostawioną zakrystią na planie kwadratu. Wieża na planie kwadratu, sześciokondygnacyjna, z zegarem, przykryta hełmem

barokowym zwieńczonym krzyżem. Wszystkie otwory zamknięte odcinkowo, ujęte tynkowanymi opaskami.

Łęgajny, kaplica filialna p.w. św. św. Bonawentury i Floriana

Budynek rozmieszczony na planie prostokąta, posadowiony na kamiennych fundamentach, murowany z cegły, jednokondygnacyjny, nie otynkowany. Ściana frontowa dwuosiowa, okienna, zamknięta gzymsem koronującym. Dach dwuspadowy, przykryty dachówką ceramiczną, opięty masywnymi sterczynami zwieńczonymi czterospadowymi daszkami.

Mokiny, kaplica filialna p.w. Najświętszego Serca Jezusowego

Budynek rozmieszczony na planie wydłużonego prostokąta, posadowiony na kamiennych fundamentach, murowany z cegły, jednokondygnacyjny, nie otynkowany. Ściana frontowa jednoosiowa, z otworem drzwiowym ujętym w ostrołukowy portal. Wszystkie otwory ujęte łukiem ostrym. Dach dwuspadowy o poderwanych połaciach, przykryty dachówką ceramiczną.

Kapliczki przydrożne

Gminę Barczewo możemy określić "kapliczkowym zagłębieniem". Tu w każdej większej wsi występuje spore nagromadzenie kapliczek warmińskich. Są one symbolem warmińskiego regionu i jednym z najbardziej rozpoznawalnych elementów tutejszego krajobrazu. Kapliczki wznoszono z różnych przyczyn: dla podkreślenia wiary katolickiej w stosunku do ewangelickich Mazurów; ze względu na kult świętych; z powodu dramatycznych wydarzeń jakie dotykały Warmię; ze zwykłej potrzeby serca; z pobożności; czasami by „odczarować” złe miejsca. Kapliczki skupiały życie religijne wsi, zwłaszcza w miejscach, gdzie nie było kościoła. W gminie Barczewo spotkamy także kapliczki z dzwonami. Służyły one do zwoływania wiernych na nabożeństwa, ale także alarmowały o pożarach czy informowały o zebraniu wiejskim. Każde wydarzenie sygnalizował inny dźwięk.

Najstarszą istniejącą po dziś dzień kapliczką na Warmii jest barokowa kapliczka z Dobrąga, wzniesiona w 1601 r. Na chorągiewce zwieńczającej obiekt widnieje 1779 rok, przypuszcza się, iż jest to data remontu. Posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, o bryle złożonej z dwóch przylegających do siebie sześcioboków – niższego, przykrytego dwuspadowym daszkiem – kapliczki z dużą wnęką ujętą łukiem pełnym, nad nią niewielka, analogiczna wnęka; wyższe oraz wyższego, przykrytego czterospadowym daszkiem – dzwonniczki, z niewielkimi otworami dzwoniczymi zamkniętymi łukiem odcinkowym. W zwieńczeniu daszki żelazny krzyżyk oraz chorągiewka z datą remontu.

Pozostałe kapliczki przydrożne gminy Barczewo, chronione wpisem do rejestru zabytków pochodzą w przewadze z końca XIX i początku XX w.

- Barczewko 7 - kapliczka w stylu neogotyckim, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie wysokiego sześciennego postumentu, o rytmie podkreślonym uskokiem i gzymsami. W ścianie frontowej duża ostrołukowo ujęta wnęka, przeszklona, ze współczesną figurą Matki Boskiej. Kapliczka przykryta dwuspadowym daszkiem, pokrytym dachówką ceramiczną.
- Barczewko 9 - kapliczka w stylu neogotyckim, posadowiona na kamienno-ceglanej podmurówce, dwukondygnacyjna, murowana z cegły, w formie dwóch sześcianów – wyższy o mniejszej podstawie. W ścianie frontowej, na każdej kondygnacji wnęki ujęte łukiem odcinkowym, dolna przeszklona, ze współczesną figurą Matki Boskiej, górna otwarta ze współczesnym krucyfiksem. Kapliczka przykryta dwuspadowym daszkiem, pokrytym dachówką ceramiczną.
- Barczewko 10 - kapliczka przydrożna, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie sześciennego postumentu, o rytmie podkreślonym uskokiem i gzymsami, zamkniętego walcowatym daszkiem. W ścianie frontowej duża wnęka ujęta łukiem pełnym, przeszklona, ze współczesną figurą Matki Boskiej. W pozostałych ściankach blendy o analogicznej formie.
- Barczewko 37 - kapliczka w stylu neogotyckim, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie wysokiego sześciennego postumentu, o rytmie podkreślonym uskokiem i gzymsami. We frontowej ścianie ostrołukowa wnęka, przeszklona, w pozostałych analogiczne blendy. Kapliczka przykryta wielospadowym daszkiem, pokrytym dachówką ceramiczną. W zwieńczeniu murowana sterczyna zakończona metalowym krzyżykiem.
- Barczewko 53 - kapliczka w stylu neogotyckim, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie wysokiego sześciennego postumentu, o rytmie podkreślonym uskokiem i gzymsami. W ścianie frontowej dwie wnęki ujęte łukiem pełnym, przeszklone. Kapliczka przykryta dwuspadowym daszkiem, opiętym w czterech narożnikach murowanymi sterczynami. W kalenicy daszki metalowy krzyż.
- Barczewko 68 - kapliczka w stylu neogotyckim, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie wysokiego postumentu, posadowionego na planie dwóch złączonych dłuższymi bokami prostokątów. Większy z sześcioboków, przykryty został dwuspadowym daszkiem zwieńczony trzema sterczynami, z których największa środkowa

przedniej kapliczki, z ostrołukową wnęką, przeszkloną, zwieńczony dwuspadowym daszkiem. Daszki pokryte dachówką ceramiczną.

- Barczewko 110 - kapliczka w stylu neogotyckim, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie wysokiego sześciennego postumentu. W dolnej części postumentu, na wszystkich bokach kapliczki prostokątne blendy. W górnej części, w ścianie frontowej ostrołukowo ujęta wnęka, przeszklona, ze współczesną figurą Matki Boskiej; w pozostałych ściankach analogiczne blendy. Kapliczka przykryta dwuspadowym daszkiem, pokrytym dachówką ceramiczną.
- Barczewo, ul. Graniczna/Kościuszki - kapliczka rozmieszczona na planie prostokąta, murowana z cegły, dwukondygnacyjna, zamknięta trójkątnym szczytem, otynkowana. Uskok oddzielający pierwszą i drugą kondygnację, oraz szczyt pokryte dachówką ceramiczną. W zwieńczeniu krzyż kowalskiej roboty. We frontowej części kapliczki w obu kondygnacjach i szczycie umieszczone prostokątne nisze.
- Barczewo, ul. Kościuszki - kapliczka rozmieszczona na planie kwadratu, murowana z cegły, jednokondygnacyjna, na postumencie, otynkowana, zwieńczona gzymsem, przykryta czterospadowym daszkiem pokrytym dachówką ceramiczną. We frontowej płaszczyźnie kapliczki nisza z krucyfiksem, flankowana pilastrami, zamknięta naczółkiem półkolistym.
- Barczewo, ul. Olsztyńska - kapliczka murowana, dwukondygnacyjna, otynkowana, przykryta dwuspadowym daszkiem pokrytym dachówką ceramiczną. Kondygnacje rozdzielone uskokiem. W ścianie frontowej dolnej kondygnacji umieszczona blenda zamknięta łukiem odcinkowym, w górnej kondygnacji nisza zamknięta ostrołukowo z figurą Matki Boskiej.
- Barczewo, ul. Warmińska - kapliczka rozmieszczona na planie prostokąta, murowana z cegły, dwukondygnacyjna, otynkowana, nakryta czterospadowym daszkiem pokrytym dachówką ceramiczną, zwieńczona sygnaturką. Kondygnacje zamknięte gzymсами i oddzielone uskokiem. We frontowej ścianie kapliczki, w obu kondygnacjach umieszczone nisze zamknięte łukiem pełnym.
- Barczewo, ul. Wojska Polskiego - kapliczka rozmieszczona na planie kwadratu, posadowiona na wysokim cokole, murowana z cegły, jednokondygnacyjna, nieotynkowana, przykryta daszkiem wielopłaciowym pokrytym dachówką ceramiczną, zwieńczonym krzyżem kowalskiej roboty. Narożniku ujęte lizenami. We frontowej ścianie kapliczki umieszczona nisza zamknięta łukiem ostrym. Ściany zamknięte trójkątnymi

- Bartoły Wielkie 3 - kapliczka zlokalizowana w głębi posesji, w narożniku, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie sześciennego postumentu, zamkniętego dwuspadowym dachem. W ścianie frontowej duża wnęka ujęta łukiem pełnym, przeszklona, ze współczesną figurą Matki Boskiej. Pozostałe ściany obudowane kamieniami, w sposób upodabniający kapliczkę do grotty.
- Bartoły Wielkie 6 - kapliczka przydrożna, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie sześciennego postumentu, o rytmie podkreślonym uskokiem zamkniętego dwuspadowym daszkiem. Cokół wysoki. W ścianie frontowej kapliczki duża wnęka ujęta łukiem pełnym, przeszklona. W pozostałych ściankach blendy o analogicznej formie. dachem pokryty dachówką ceramiczną.
- Biedowo 10 - kapliczka w stylu neogotyckim, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, dwukondygnacyjna, w formie wysokiego sześciennego postumentu, o rytmie podkreślonym uskokiem i gzymsami. W ścianie frontowej, w dolnej kondygnacji wnęka ujęta łukiem odcinkowym, przeszklona. Druga kondygnację tworzy dzwonniczka z kwadratowymi otworami dzwoniczymi, przykryta dwuspadowym daszkiem, pokrytym dachówką ceramiczną.
- Dobrą 1 - kapliczka przydrożna, posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie sześciennego postumentu, o rytmie podkreślonym uskokami, zamknięta dwuspadowym daszkiem. W ścianie frontowej dwie wnęki – niżej większa, powyżej mniejsza, obie ujęte łukiem odcinkowym.
- Kromerowo, przy drodze krajowej, na zachód od wsi - kapliczka posadowiona na kamiennej podmurówce, murowana z cegły, w formie postumentu rozmieszczonego na planie prostokąta, o rytmie podkreślonym gzymsem. W ścianie frontowej duża ostrołukowo ujęta wnęka, w ściankach bocznych wąskie, wysokie wnęki; tylna ścianka ślepa. Kapliczka przykryta dwuspadowym daszkiem, pokrytym dachówką ceramiczną, zwieńczonym żelaznym krzyżem i chorągiewką z datą wzniesienia.

Odrębną kategorię obiektu zabytkowego stanowi pomnik ku czci mieszkańców wsi Jedzbark i okolicznych wsi poległych podczas I wojny światowej. Pod koniec II wojny światowej na terenie założenia pomnika dokonano dwóch pochówków, prawdopodobnie dziecięcych. Na tej podstawie teren został sklasyfikowany jako cmentarz i pod taką funkcją wpisany do rejestru zabytków.

Cmentarze zabytkowe

Najstarsze cmentarze były związane z kościołem i otaczającym go terenem. Znane nam dzisiaj historyczne cmentarze, stanowiące element świadomie komponowanego krajobrazu, z zachowanymi nagrobkami oraz krzyżami i kwaterami nagrobnymi to świadectwo czasów najnowszych, głównie XIX i XX wieku. Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, w tym gminy Barczewo występują cmentarze wyznaniowe i wojenne.

Stan zachowania cmentarzy na terenie gminy Barczewo jest zróżnicowany. Nawet na cmentarzach czynnych, historyczne nagrobki często są niszczone, zaś na miejscu starszych kwater pojawiają się nowe pochówki. We wszystkich przypadkach zachowany jest układ przestrzenny, starodrzew oraz część historycznych pochówków.

- Barczewko, cmentarz przykościelny założony w XVI w. Położony w centrum wsi, wokół kościoła. Rozmieszczony na planie czworoboku. Otoczony ogrodzeniem drewnianym na filarach murowanych z cegły, nieotynkowanych. Układ całości czytelny, kwater nieczytelny, mogił nieczytelny. Naziemne struktury cmentarza zostały całkowicie zatarte. Zachowany jeden krzyż żeliwny z 1882 r. Starodrzew wycięty.
- Barczewko, cmentarz rzymskokatolicki, parafialny założony w XIX w. Cmentarz położony na niewielkim wyniesieniu, około 250 m na północ od północno-zachód od centrum wsi. Rozmieszczony na planie prostokąta o powierzchni ok. 1 ha. Układ całości czytelny, kwater czytelny, mogił częściowo czytelny. Teren cmentarza otoczony współczesnym ogrodzeniem z siatki na słupkach metalowych, z bramą od wschodu. Na osi bramy aleja o przebiegu wschód-zachód. W zabytkowej części cmentarza układ mogił rzędowy wzdłuż linii wschód – zachód. Mogiły w opaskach betonowych i lastrykowych, częściowo bez zachowanych nagrobków betonowych. Starodrzew: nasadzenia welonowe klonów i dębów wzdłuż skrajów cmentarza oraz aleja klonowo-brzozowa na osi bramy.
- Bartoły Wielkie, XVI-wieczny cmentarz przykościelny. Cmentarz położony w południowo-wschodniej części wsi, wokół kościoła. Rozmieszczony na planie czworoboku. Otoczony ogrodzeniem metalowym na filarach murowanych z cegły, nieotynkowanych. Układ całości czytelny, kwater nieczytelny, mogił nieczytelny. Naziemne struktury cmentarza zostały całkowicie zatarte. Starodrzew wycięty.
- Bartoły Wielkie, XIX-wieczny cmentarz parafialny. Cmentarz położony na niewielkim wyniesieniu, około 150 m na północ od północno-wschodniego skraju wsi, bezpośrednio na wschód od drogi polnej. Rozmieszczony na planie czworoboku o powierzchni 0,5 ha. Układ całości czytelny, kwater brak, mogił częściowo czytelny. Teren cmentarza otoczony ogrodzeniem ze sztachet drewnianych z filarami murowanymi, nie tynkowanymi, z bramą od zachodu. Na osi bramy aleja o przebiegu wschód-zachód. W zabytkowej części

cmentarza układ mogił rzędowy wzdłuż linii wschód – zachód. Mogiły w opaskach betonowych i lastrykowych, w większości bez zachowanych nagrobków betonowych. Starodrzew: nasadzenia welonowe lip wzdłuż skrajów cmentarza oraz aleje lipowe.

- Lamkowo, cmentarz przykościelny, XVIII w. Cmentarz położony w centrum wsi, wokół kościoła. Rozmieszczony na planie czworoboku, o powierzchni ok. 0,25 ha. Większość struktur naziemnych cmentarza zatarta. Przy północnej ścianie kościoła lapidarium – krzyż żeliwny z 1862 r., krzyż kowalskiej roboty z 1889 r. oraz piaskowcowa płyta nagrobna z 1897 r. Starodrzew: klony, lipy i modrzewie wzdłuż skrajów cmentarza.
- Lamkowo, cmentarz parafialny, założony najprawdopodobniej na początku XX w. Cmentarz położony na niewielkim wyniesieniu, około 200 m na północ - północno-zachód od centrum wsi. Rozmieszczony na planie prostokąta o powierzchni ok. 2 ha. Układ całości czytelny, kwater czytelny brak, mogił częściowo czytelny. Teren cmentarza otoczony współczesnym ogrodzeniem z siatki na słupkach metalowych, z bramą od południa. Na osi bramy aleja o przebiegu północ-południe. W zabytkowej części cmentarza układ mogił rzędowy wzdłuż linii wschód – zachód. Mogiły w opaskach betonowych i lastrykowych, częściowo bez zachowanych nagrobków betonowych. Starodrzew: nasadzenia welonowe klonów wzdłuż skrajów cmentarza oraz aleje klonowe.
- Ramsowo, cmentarz parafialny, początek XX w. Cmentarz położony na niewielkim wyniesieniu, około 150 m na wschód od centrum wsi. Rozmieszczony na planie nieregularnego czworoboku o powierzchni ok. 0,7 ha. Układ całości czytelny, kwater czytelny, mogił częściowo czytelny. Teren cmentarza otoczony współczesnym ogrodzeniem metalowym na słupkach metalowych, z bramą od zachodu. Rozplanowanie wewnętrzne cmentarza czytelne, składające się z dwóch alei o przebiegu wschód – zachód oraz jednej alei o przebiegu północ-południe. W północnej mogiły zabytkowe, w opaskach betonowych i lastrykowych, częściowo bez zachowanych nagrobków. Starodrzew: nasadzenia welonowe klonów wzdłuż skrajów cmentarza oraz aleje klonowe.

Zespoły dworsko-folwarczno-parkowe

Odrębną kategorię obiektów zabytkowych gminy Barczewo stanowią zespoły dworsko-folwarczne lub ich części. Należą do nich dawne dwory oraz otaczające je parki krajobrazowe, zabudowania folwarczne: gospodarcze i mieszkalne pracowników folwarcznych. Istniejące obecnie zespoły dworsko-folwarczne powstawały najliczniej pod koniec XIX w., jednak ich metryka jest znacznie starsza i sięga XIII stulecia. Z założeniami tymi związane są następujące obiekty:

- Dadaj – park dworski, krajobrazowy o częściowo zatartej kompozycji zieleni. Czytelna aleja klonowa prowadząca wzdłuż części rezydencjonalnej założenia. Starodrzew: kasztanowce, lipy, klony, dęby.
- Kierzbuń – dwór oraz park krajobrazowy. Dwór to budynek rozmieszczony na planie wydłużonego prostokąta, posadowiony na kamiennych fundamentach, murowany z cegły, jednokondygnacyjny, otynkowany. Ściana frontowa dziewięcioosiowa, z otworem drzwiowym na osi. Dach dwuspadowy, przykryty dachówką ceramiczną. Nad trzema środkowymi osiami rozbudowana, dwuosiowa facjata przykryta dachem dwuspadowym; bo obu stronach, symetrycznie lukarny także pod daszkami dwuspadowymi. Dachy przykryte dachówką ceramiczną. Park krajobrazowy położony w północnej części założenia dworsko-folwarcznego. Zachowane elementy kompozycji zieleni: nasadzenia welonowe dębów i lip wzdłuż skrajów parku. Pozostałe drzewa w nasadzeniu swobodnym. Starodrzew: kasztanowce, lipy, dęby, świerki. Pozostałe elementy zespołu, tj. część folwarczna, gospodarcza i mieszkalna nie są wpisane do rejestru zabytków.
- Krupoliny – dwór z parkiem krajobrazowym oraz sześciórak w folwarcznej części zespołu. Dwór to budynek rozmieszczony na planie wydłużonego prostokąta, posadowiony na kamiennych fundamentach, murowany z cegły, jednokondygnacyjny, ze ścianką kolankową, otynkowany. Ściana frontowa siedmioosiowa, z otworem drzwiowym w drugiej osi. Dach dwuspadowy, wtórnie przykryty eternitem. Pozostałości parku zlokalizowane są w północnej części zespołu dworsko-folwarcznego. Czytelny element kompozycji zieleni w postaci alei lipowej prowadzącej od dworu w kierunku jeziora Kiermas. Pozostała część parku zdewastowana. Starodrzew: klony, lipy, kasztanowce, dęby, świerki. Sześciórak rozmieszczony na planie wydłużonego prostokąta, posadowiony na kamiennych fundamentach, murowany z cegły, jednokondygnacyjny, otynkowany. Ściana frontowa ośmioosiowa, z otworami drzwiowymi w pierwszej i ostatniej osi. Dach dwuspadowy, wtórnie przykryty eternitem i blachodachówką.
- Maruny – park krajobrazowy zlokalizowany na południe od dawnego zespołu dworsko-folwarcznego. Z kompozycji zieleni zachowana aleja klonowa prowadząca od danego miejsca wjazdu na teren parku w kierunku miejsca, gdzie stał dwór. Starodrzew: klony, lipy, dęby, kasztanowce. Park porośnięty licznymi samosiewkami drzew.
- Nikielkowo - pozostałości parku krajobrazowego, zlokalizowanego na południe, południowy zachód od dawnego zespołu dworsko-folwarcznego. Z kompozycji zieleni zachowana aleja lipowa prowadząca od danego miejsca wjazdu na teren parku w kierunku miejsca, gdzie stał dwór. Zachowane elementy kompozycyjne: stawy w południowo-

zachodniej części parku. Starodrzew: klony, lipy, dęby, kasztanowce. Park porośnięty licznymi samosiewkami drzew.

- Sapuny - dwór rozmieszczony na planie prostokąta, murowany z cegły, jednokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, przykryty dachem mansardowym pokrytym dachówką ceramiczną. Ściana frontowa zamknięta gzymsem wieńczącym, sześćoosiowa, z otworem drzwiowym umieszczonym w trzeciej osi. Wszystkie otwory zamknięte pierwotnie odcinkowo, ujęte tynkowanymi opaskami. We frontowej połąci dachu umieszczona trójosiowa wystawka. Bryła budynku zmieniona przez dobudówkę do ściany szczytowej. Układ osi i kształt otworów częściowo zmieniony.
- Szynowo - pozostałości parku krajobrazowego, zlokalizowanego na północ od dawnego zespołu dworsko-folwarcznego. Z kompozycji zieleni zachowana grupa dębów, klonów, jesionów i lip. Park porośnięty licznymi samosiewkami drzew.
- Tumiany – dwór rozmieszczony na planie prostokąta, posadowiony na wysokiej podmurówce z ciosów granitowych, murowany z cegły, jednokondygnacyjny, z suteroną, ze ścianką kolankową i użytkowym poddaszem, otynkowany, przykryty dwuspadowym dachem. Ścianka kolankowa wydzielona gzymsem kordonowym. Ściana frontowa dziewięćoosiowa. Wszystkie otwory okienne zamknięte płasko, z pełnym gzymsem podokiennym i poziomymi naczółkami, ujęte tynkowanymi opaskami. Do ściany szczytowej dworu dostawiona dobudówka wzniesiona w technice szkieletowej pełnej.

Zasady dotyczące zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz do gminnej ewidencji zabytków

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 2187 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. DzU z 2018 r., poz. 1609).

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;

- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania;

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić: 1) prace konserwatorskie, 2) prace restauratorskie, 3) badania konserwatorskie – na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Należy podkreślić, że główną zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, tj. obowiązuje zasada kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku - tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglastoczerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo - cynkowa, gont, łupek, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu - takie rozpoznanie winno wynikać np. z badań archiwalnych (źródeł ikonograficznych, fotograficznych, pisanych

elewacji, klatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej - okna i drzwi) – niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Barczewo. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się

Tematykę ochrony zabytków archeologicznych porusza art. 31. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który precyzuje, iż:

1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1 (który brzmi: „Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania, o których mowa w art. 31 ust. 1a, dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań.), pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych.
2. Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych przy zabytku nieruchomym, o którym mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków ustala w drodze decyzji.
3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk, jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast – na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zostały wpisane do rejestru zabytków nawarstwienia z 30 historycznych miast, w tym Barczewa;

- stanowiska nawodne i podwodne. Ich specyfika, jak sama nazwa wskazuje, wynika przede wszystkim z miejsca zalegania. Chodzi tu o stanowiska nawodne, będące efektem działalności osadniczej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich i tworzone w obrębie jezior na tzw. „sztucznych wyspach”, a także relikty wszelkich mostów, grobli, przyczółków i innych pozostałości działalności człowieka, które w chwili obecnej zalegają w obrębie zbiorników wodnych.

6.6 ZABYTKI MUZEALNE

Na terenie gminy Barczewo istnieje jedna placówka muzealna: Muzeum Feliksa Nowowiejskiego w Barczewie prowadzona przez samorząd gminny. Muzeum jest poświęcone postaci Feliksa Nowowiejskiego, kompozytora urodzonego w Barczewie. W jego domu rodzinnym przy ul. Mickiewicza 13 mieści się od 1961 muzeum, które od 2007 roku nosi nazwę Salonu Muzycznego im. Feliksa Nowowiejskiego w Barczewie. W swoich zbiorach posiada wiele cennych, oryginalnych pamiątek z życia i twórczości Feliksa Nowowiejskiego, fortepian, meble, rękopisy i wiele dokumentów. Salon prowadzi działalność kulturalno-edukacyjną oraz wystawienniczą. Odbywają się tu koncerty, spotkania, lekcje muzealne, warsztaty, lekcje gry na instrumentach, wystawy i inne inicjatywy. W 2011 Muzeum obchodziło 50 lat istnienia. Honorowym obywatelem Barczewa jest syn kompozytora – Jan Nowowiejski. Od 2002 roku odbywa się tam corocznie Międzynarodowy Festiwal Muzyki Chóralnej im. Feliksa Nowowiejskiego, a w ramach festiwalu Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Kultura muzyczna na Warmii i Mazurach”.

6.7 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, lokalną kuchnią itp.,

Najcenniejszą historyczną pozostałością niematerialną gminy jest dziedzictwo związane z lokalnymi kapliczkami przydrożnymi, świadczącymi o chrześcijańskim charakterze omawianych terenów. Kapliczki wznoszono z różnych przyczyn: dla podkreślenia wiary katolickiej w stosunku do ewangelickich Mazurów; ze względu na kult świętych; z powodu dramatycznych wydarzeń jakie dotykały Warmię; ze zwykłej potrzeby serca; z pobożności; czasami by „odczarować” złe miejsca. Kapliczki skupiały życie religijne wsi, zwłaszcza w miejscach, gdzie nie było kościoła.

Ciekawym wyznacznikiem terenu gminy jest jego wielokulturowość. Wydarzenia II wojny światowej stały się przyczyną wymiany ludności. Obecnie brak jest zwartych grup dawnych mieszkańców, którzy by mogli przedłużyć dawną bogatą kulturę niematerialną. Na ich miejsce napłynęli mieszkańcy Kresów Wschodnich, przede wszystkim z terenów Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny. Południową część regionu w zwartych grupach zasiedlili mieszkańcy sąsiednich Kurpiów oraz północnego Mazowsza. W wyniku Akcji Wisła, przede wszystkim północne części regionu, zasiedliła ludność ukraińska, która została zmuszona do opuszczenia Polski południowo-wschodniej. Osiedleńcy przenieśli na Warmię i Mazury swoje zwyczaje i tradycje, które kultywują w ramach działalności różnego typu stowarzyszeń nieformalnych oraz organizacji pozarządowych.

Barczewo jest jednym z miast skupionych w sieci Cittaslow. Miasta te przyjmują wspólne cele dla polepszania jakości życia mieszkańców i przybliżania kultury dobrego życia. Przede wszystkim stawiają na działania prospołeczne i prośrodowiskowe, dbają o zachowanie niepowtarzalnego charakteru każdego z miast poprzez odnowę zabytków oraz pielęgnowanie lokalnej wytwórczości i kuchni. Charakterystyczną cechą miast Cittaslow jest również rozwijanie tradycji gościnności. Idee Cittaslow zakładają również wykorzystywanie nowoczesnych technologii i nowatorskich sposobów organizacji miasta, tak aby spokojne tempo życia nie stało w sprzeczności z ciągłym i przemyślanym rozwojem.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron gminy Barczewo, a także szans i zagrożeń.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjne położenie Gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki • Duża liczba zbiorników wodnych oraz rzek, a także obszarów leśnych • Bliskość miasta wojewódzkiego – Olsztyna • Dobra dostępność komunikacyjna – zarówno kolejowa, jak i drogowa • Bogata historia Gminy • Wielokulturowość terenów Gminy • Interesujące obiekty zabytkowe – kościoły, cerkwie, dwory, parki, obiekty techniczne • Wyjątkowe obiekty zabytkowe charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego Warmii, np. liczne kapliczki przydrożne; Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie różnych wyznań, o wysokiej wartości kulturowej • Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej • Dobre pokrycie Gminy siecią szlaków turystycznych oraz szlaków wodnych • Korzystna lokalizacja miasta Barczewo w centrum obszaru Gminy, co wiąże się z jego dobrą dostępnością • Czystość środowiska • Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy • Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy • Odbywające się regularnie imprezy kulturalne • Lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców gminy • Często aktualizowana strona internetowa Gminy, zawierająca bogate informacje dotyczące historii i zabytków regionu 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Nadmierna ekspansywność szyldów i reklam, które często pokrywają znaczne partie elewacji zabytkowych budynków; Niezbyt dobry stan zachowania części założeń zabudowy • Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Niezbyt duże środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Zbyt duża sezonowość turystyki

• Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków • Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych terenów wiejskich, kierująca turystów w mniej znane rejony gminy • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby • Dobrze rozmieszczone dominanty i subdominanty w układzie przestrzennym wsi • Opracowanie dokumentów takich jak Strategia Promocji Gminy, które przyczynią się do poprawy warunków życia ludności i stanu dziedzictwa kulturowego • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, sieć Cittaslow • Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy itd. • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Warmińsko-Mazurskiego	• Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu • Zmiany w układach ruralistycznych związane z nową zabudową • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych • Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów • Zanik tradycji i tożsamości regionalnych • Migracje ludności • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe (zwłaszcza powodzie) i inne zdarzenia losowe • Akty wandalizmu

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BARCZEWO

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Barczewo formułuje szereg długofalowych celów działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania powstały w oparciu o konsultacje z władzami gminy i uwzględniają specyfikę dziejów gminy, charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W związku z dużą atrakcyjnością turystyczną terenów gminy Barczewo, w celu jak największej przydatności niniejszego dokumentu dla potrzeb rozwoju turystyki w wymienionych tu założeniach postawiono przede wszystkim na realność poszczególnych działań i uwzględniono wyznaczone wcześniej kierunki rozwoju gminy. Dzięki temu istnieją możliwości realizacji poniższych priorytetów w najbliższym horyzoncie czasowym. Ze względu na sytuację finansową gminy nie jest możliwe wskazanie inwestycji realizowanych w ramach budżetu. Gmina corocznie przeznacza natomiast środki finansowe na dotacje dla właścicieli obiektów zabytkowych – w roku 2024 jest to kwota 10 000 zł.

CEL GŁÓWNY 1 – BUDOWANIE MARKI NA ARENIE KRAJOWEJ I MIĘDZYNARODOWEJ W OPARCIU O BOGACTWO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Cel szczegółowy 1.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

Działania:

- Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych
- Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów
- Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym
- Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu wartości historyczne gminy

- Postawienie na innowacyjność projektów w celu wyróżnienia się spośród miast konkurencyjnych

Cel szczegółowy 1.2 Wykorzystanie Internetu i multimediiów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych

Działania:

- Stworzenie osobnej witryny internetowej poświęconej tematyce zabytkowej i kulturalnej, ewentualnie dbanie o aktualizację strony Gminy, jednakże koniecznie przy zachowaniu odpowiedniej czytelności przekazu
- Wykorzystanie nowoczesnych technologii dostępnych w profesjonalnych serwisach, takich jak Google Earth, Panoramio, Google StreetView i innych, umożliwiających np. wirtualne spacery po najciekawszych miejscach
- Stworzenie systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym
- Opracowanie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego gminy
- Kontynuacja komunikacji internetowej poprzez korzystanie z serwisów Facebook, YouTube i innych form interakcji

Cel szczegółowy 1.3 Wzrost popularności wśród turystów z zagranicy

Działania

- Stworzenie pełnowartościowych wersji językowych serwisów gminnych poświęconych najcenniejszym zabytkom (angielski, niemiecki)
- Wykorzystanie aspektów związanych ze znanymi postaciami obcych narodowości z historii regionu
- Opracowanie wielojęzycznych tablic informacyjnych w wybranych punktach gminy
- Utrzymywanie jak najwyższej jakości obsługi turysty zagranicznego w punktach informacji turystycznej

Cel szczegółowy 1.4 Promocja na forum krajowym i zagranicznym

Działania:

- Walory zabytkowe i kulturowe jednym z podstawowych elementów strategii promocji gminy na różnego rodzaju targach, sympoziach i konferencjach
- Uzyskanie wiodącej roli w realizacji wspólnych działań marketingowych dla całego regionu, mających na celu kreację nowych produktów, wykorzystujących potencjał powiatu i okolicznych miejscowości
- Nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa zagranicznego
- Udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp.
- Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi

Cel szczegółowy 1.5 Wykorzystanie uczestnictwa w międzynarodowej sieci miast Cittaslow

Działania:

- Realizacja postulatów „slow city”, wpływających na poprawę atrakcyjności turystycznej Barczewa
- Uczestnictwo w wymianie dobrych praktyk pomiędzy członkami sieci Cittaslow w zakresie rewaloryzacji obiektów zabytkowych
- Promocja Barczewa na regularnie organizowanych przez Cittaslow sympoziach, konferencjach, targach itp.

CEL GŁÓWNY 2 – DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH

Cel szczegółowy 2.1 Organizacja zasad wsparcia dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

- Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na najcenniejsze obiekty zabytkowe

- Wspieranie z budżetu działań ratunkowych przy obiektach w najgorszym stanie technicznym
- Realizacja postulatów dotyczących obiektów zabytkowych zawartych w Lokalnym Programie Rewitalizacji
- Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji celów

Cel szczegółowy 2.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

Działania:

- Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp.
- Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających zasoby historyczne gminy mieszkańcom i turystom
- Atrakcyjne przedstawianie obiektów wpisanych do rejestru zabytków za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych lub muzycznych

Cel szczegółowy 2.3 Dbalność o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie

Działania:

- Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy, w tym z Lokalnym Programem Rewitalizacji
- Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni, stanowiącej krajobraz kulturowy
- Bieżąca pielęgnacja cmentarzy, miejsc kultu i miejsc pamięci
- Rozszerzanie zasobu dziedzictwa kulturowego gminy, m.in. poprzez regularną aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków, inwentaryzację obiektów małej architektury, cmentarzy itp.

Cel szczegółowy 2.4 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Działania:

- Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich)
- Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych
- Prowadzenie na stronie internetowej gminy oferty inwestycyjnej w stosunku do obiektów zabytkowych
- Okresowe przeglądy zabezpieczeń obiektów zabytkowych zgodnie z Gminnym Programem Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych

Cel szczegółowy 2.5 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

Działania:

- Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, placówek muzealnych, galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury
- Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego
- Wprowadzenie do systemu edukacji szkolnej i przedszkolnej elementów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego swojego regionu
- Obejmowanie przez Władze patronatem honorowym działań społecznych, których dochód przeznaczony jest na potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego (zbiórki, akcje społeczne, loterie i inne)

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Barczewo powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów,

Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.
- liczba osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków,

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku*. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (Wojewódzki Regionalny Program Operacyjny)
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła poza unijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.